

KUML 19
79

KUML ¹⁹₇₉

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

I kommission hos Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag, København 1980

OMSLAG: Drejerens drøm. Fra Overbygårdskamlen.

*Redaktion: Poul Kjerum
Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau
Tryk: Special-Trykkeriet, Viborg a-s*

*Skrift: Baskerville 11 pkt.
Papir: Stora G-point 120 gr.*

Copyright 1980 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-00-70701-5-01-01

INDHOLD/CONTENTS

<i>Christian Fischer</i> : Moseligene fra Bjældskovdal	7
The bog corpses from Bjældskovdal	41
<i>Markil Gregersen</i> : Moseliget fra Elling. En retsmedicinsk undersøgelse	45
Medico-legal examination of the peat-bog body from Elling	56
<i>Bent Langfeldt og Jørgen Raahede</i> : Moseliget fra Elling. Røntgenundersøgelse	59
X-ray examination of the Elling find	65
<i>H. P. Philipsen</i> : Moseliget fra Elling. Kæbeknogledele og tandforhold	67
Dental investigation of the peat-bog body from Elling	72
<i>Henrik Tauber</i> : Kulstof-14 datering af moselig	73
Carbon-14 dating of peat-bog bodies	78
<i>Torsten Madsen</i> : En tidligneolitisk langhøj ved Rude i Østjylland	79
An Early-Neolithic long barrow at Rude in eastern Jutland	105
<i>Jørgen Lund</i> : Tre førromerske kældre fra Overbygård	109
Three Pre-Roman Iron Age cellars from Overbygård	136
<i>Jens-Henrik Bech</i> : Overbygårdkælderen. Datering af keramikken	141
Dating of the pottery from the cellars at Overbygård	149
<i>Stig Jensen</i> : Tre østjyske jordfæstegrave. Fra ældre romersk jernalder	151
Three inhumation graves in eastern Jutland from the Early Roman Iron Age	164
<i>Stig Jensen</i> : En nordjysk grav fra romersk jernalder. Sen romersk jernalders krono- logi i Nordvesteuropa	167
The Chronology of the Late Roman Iron Age in northeastern Europe	194
<i>Lise Bender Jørgensen</i> : To tekstilfragmenter fra romersk jernalder	199
Two textile remains from the Roman Iron Age	204
<i>Erik Moltke</i> : Kong Haralds mishandlede Jellingsten	205
King Harold's mishandled Jelling Stone	217
<i>Otto Mørkholm</i> : Nye møntfund fra Failaka	219
New coin finds from Failaka	230

KONG HARALDS MISHANDLEDE JELLINGSTEN

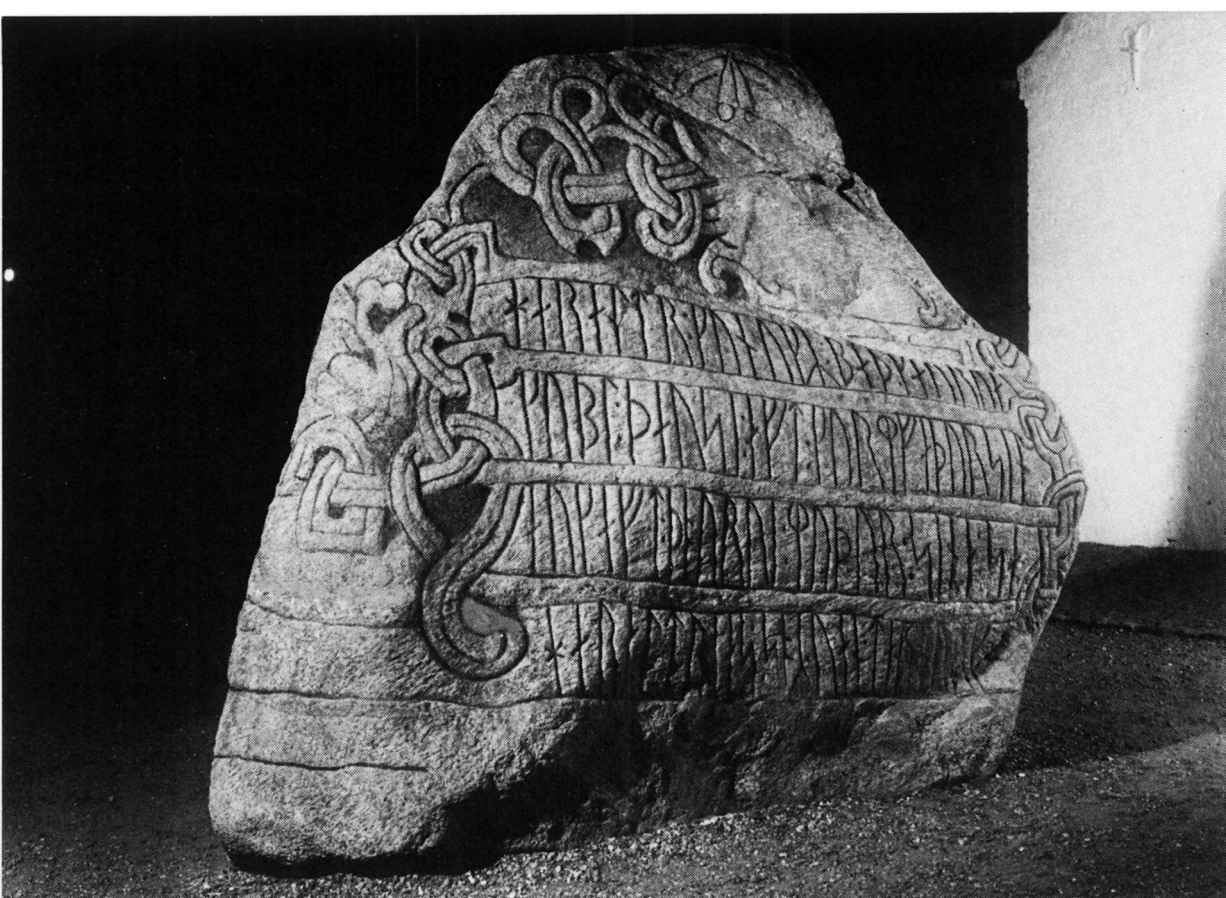
Af Erik Moltke

For there can be no doubt whatsoever that those responsible for the ornament and the inscription were working to a firm plan just as in the case of a Romanesque »golden altar«, for example, or a complicated Gothic triptych, or for that matter a modern work of art. Many learned and skilful men put their thinking caps on, important discussions were held with artists and craftsmen, sketches were rejected and accepted before a start was made on a work of such dimensions.

Mediaeval Scandinavia 7, 1974, s. 187

I dette tidsskrift 1977 har to norske forskere, arkæologen Erling Johansen og runologen Aslak Liestøl, gjort Harald Blåtands store Jellingsten til genstand for en mineralogisk og teknisk undersøgelse. Dels beskæftiger de sig med selve »bergarten«, dels med ornamentikken og runerne i relation til stenhuggerne. Afsnittet hedder »Steinen og stenhoggeren«, der efterfølges af »Arbeid og teknikk«; det diskuteres, hvorvidt stenen har været polykromt malet, og om dette har givet sig udslag i hugningen. Til slut resumeres »hendelsesforløpet«: »steinhoggeren har levert blokken fra sin hånd med ornamenter og rom for tre [obs.] runelinjer. Monumentet er så overlatt til runeristeren, som har hatt for lang tekst og derfor så seg tvunget til at gå utenfor rammen ... og hans løsning tyder på at han ikke har tatt det så tungt.« En »Efterskrift« med litteraturhenvisninger giver en efter nærværende skribents opfattelse trist meddelelse: »Vi har heller ikke sett det som vår oppgave å levere en fullstendig uttegning av ornamentikken, selv om vi slett ikke er enige i alle detaljer i tidligere publicerede tegninger.« Det ville have været af stor værdi, at se de to forskeres »uttegning av ornamentikken« konfronteret med mine optrukne fotos i Mediaeval Scandinavia 1974 og de prospektkort, der blev resultatet af den polykromerede opmaling af cementkopien ved Varde museum (fig. 7) (i hvilken flere fejl i de nævnte optrukne fotografier blev rettet). Hverken ornamenterne eller runerne vil som bekendt blive tydeligere med årene – selv om der nu kommer et vintertag over begge sten.

Resultatet af de to forskeres anskueligt fremlagte undersøgelser kan kort sammenfattes således: Stenen er medtaget af forvitring, kirkebrand og vold (forårsaget ved dens transport herved i istiden); men også stenhuggeren [ornamentisten] har »gjort ting med steinen som har fått sørgelige følger«, og flere steder har han også »vært uheldig«, har hugget forkert og bidraget til stenens senere afskalning; desuden har han beregnet pladsen til runeindskriften forkert. Det fremgår af de indhuggede linjers bredde og dybde, at der har været to stenhuggere i arbejde, en har klaret ornamen-

Side D, der danner en stump vinkel med side A, skriftsiden.

Fig. 1: Kong Haralds Jellingsten side D og A. Side D kaldes, i overensstemmelse med Liestøl-Johansen, det smalle parti til venstre, der danner en stump vinkel med den brede skriftside. Delvis optrukket med sort. – Den nederste linje, hvis fortsættelse ses på fig. 3, 4 og 5 er ikke, som antaget af L.-J. o.a., en tom runelinje, men en jord- og vagelinje, med hvilken stenens »arkitekt« viser, hvordan og hvor dybt stenen skal stå, på det at Kristusfiguren kan komme til at stå lodret og runelinjerne blive vandrette – som sket fig. 7.

King Harold's Jelling Stone, side D and A. In accordance with Liestøl and Johansen, side D denotes the narrow part at the left which forms an obtuse angle with the wide inscribed side. Partly outlined with black. The bottom line, seen continued in figs. 3, 4, and 5, is not, as assumed by L. and J. and others, an empty rune line, but a levelling line by which the »architect« of the stone indicated at what angle and depth the stone was to be placed to make the figure of Christ vertical and the lines of runes horizontal – as seen in fig. 7.

terne, en anden runerne. Værktøjet har været »meisel og pigg, eller pigg-hakke« (spids- eller pikhammer); den sidste er brugt og kan endnu konstateres »i bakgrunnsflatene«, men »de stramme linjene [i ornamenten og runer] synes ikke å kunne være hogd med annet enn meisel«.

Runeristeren får tilskrevet den nederste (enkle) rammelinje samt den formodede tomme runelinje, der strækker sig fra nederst på Kristussiden (side C fig. 3) om på skriftsiden (side A fig. 4-5, jfr. fig. 1) Også han har hugget forkert – revnen under »den tomme runelinje« på skriftsidenes stumpvinklede parti (side D, jfr. fig. 4-5) skal være hans fejlhugning – og

hans tilpasning af runelinjerne »til rammen er flere steder nærmest klosset, selv om vi ikke kan finde tegn til at runeristeren har ødelagt rammen, som enkelte har ment å se«. På grund af den formodede »fejlhugning på side D og ellers den noe skjødesløse plasseringen av rammestreken for runene som står utenfor ornamentrammen« [dvs. alle de runer, der står på enkle streger] karakteriseres runeristeren som en mand, »som har mindre sans for de store linjer i komposisjonen enn for nøyaktighet i detaljer ved runene.« – Til de fremsatte hypoteser, der hævder at runeindskriften skulle være hugget i to omgange [først mindeindskriften og derefter indskriften med Haralds »bedrifter«], de sidste af en mindre kyndig hånd, skriver forff.: »Dette kan vi ikke se tegn til«; men længere nede på

Fig. 2: Jellingstenen med dens dybe, oprindelige revne, der starter foroven på side A, løber gennem øverste runelinje og fortsætter ned på hjørnet mellem side A og side C (Kristussiden). Sekundære er afskalningerne øverst på A-siden og det store retkantede brud, forårsaget af stenens »råddenskab« her (sml. fig. 6).

The Jelling Stone with its deep original crack, which starts at the top on side A, runs down through the top line of runes, and continues down to the corner between side A and side C (the side with Christ). Secondary features are the peeling at the top of side A and the large straight-edged crack caused by the »rotting« of the stone here (compare fig. 6).

Side A. Skriftsiden

Side C. Kristussiden

samme side (80) modificeres dette til: »Da det ikke er noe som direkte tyder på at innskriften er laget av to forskjellige hender, kan den være skrevet i ett strek. Om så er tilfelle må den oppgitte teksten ha vært for lang for det rom som var avsatt til den innenfor ornamentsrammen. Dette kan ha mange forklaringer. Teksten kan f.eks. ha vært utvidet eller forandret etter at hovedopplegget for ornamentikken var fastlagt, kanskje ferdighogd, eller den kan ha vært ristet av samme mann i to omganger med et ukjent tidsintervall imellom.«

Således var ordene, og vi står da, efter de norske forskeres gjennomgang, over for to skødesløse, for ikke at sige mådelige stenhuggere, ornamentisten og runeristeren, samt en konge, der har interessert sig så lidt for dette enestående minde for hans forældre og ham selv, at han ikke i forvejen havde lagt og godkendt en fast og urokkelig plan, ja, end ikke havde været klar over, hvor lang den indskrift skulle være, som han ønskede hugget. Kan det virkelig være rigtigt, og er det da helt forkert, hvad det lille »hoved« i spidsen for denne artikel siger?

Det er udmærket og smukt, at de to forskere ifølge deres efterskrift ikke har polemiseret mod tidligere opfattelser; men tidligere opfattelser er dog fremsat for at blive diskuteret, og for at læsere og kolleger skal tage stilling til dem. Men det virker, som om noget af den senere litteratur overhovedet ikke eksisterer for de to.

At de ensidigt beskæftiger sig med stenen og dens tekniske problemer og lader dens tilblivelse ske under den ovenfor beskrevne planløshed var måske tilgiveligt, hvis ikke der tidligere var gjort rede for det arbejde, der altid er sket og altid vil ske, når især storværker skal udføres. Og hertil kommer – foruden det teknisk-runologiske og det teknisk ornamentale – hele den kulturhistoriske baggrund ind i billedet: En ny religion indføres, en ny symbolik, en ny huggeteknik og en ny skriftretning. »Det store dyr« med dets slange som attribut og dets antitese, Kristus med hans attribut, (verdens)ringen, er den europæiske kristne billedkunsts evige modsætning mellem godt og ondt. Denne i Danmark nye fremstilling i forbindelse med den i dette land ukendte reliefteknik samt de vandrette runelinjer, som er i strid med dansk runetradition, men i tråd med (kristne) manuskripter burde ikke kunne lade tvivl tilbage om, at den ene stenhugger – ornamentisten – kommer udefra, sandsynligvis fra det land, hvor Harald har modtaget sin dåb, det ottonske rige. Men denne »ottoner« har været ligeså uvidende om runer som den danske runemester om reliefhugning, og derfor er runerne ligeså sandsynligt danske som ornamentikken er ottonsk. Det vil sige, vi kan ikke blot med de to forskere sige (hvad der er sagt før), at Jellingstenen er bearbejdet af to stenhuggere; men vi kan fastslå med en til vished grænsende sandsynlighed, at ornamentisten er udlænding. Og da det forlængst er modbevist, at »det store dyr« kan være

et »anglian beast«, og bevist at bladornamentikken intet har med England at skaffe, skulle der ikke være rimelig grund for forff. til atter at drage England ind i denne diskussion – blot fordi der et par hundrede år efter er hugget en skandinavisk gavlgravsten med et »stort dyr« i London.

Mens der således – uanset det tekniske – hersker enighed om, at der har været to stenmestre på udførelsen, er det anderledes både med planlægningen og den fordeling af arbejdet, de to forskere opererer med samt den fremsatte mulighed for, at indskriften kan være hugget i to tempi »med et ukjent tidsintervall imellom«. Lad os vende os mod »den tomme runelinje«, planløshedens argument. Og lad mig citere, hvad jeg skrev om denne linje i nærværende tidsskrift 1971 s. 28: »Der har aldrig været eller skullet være runer på denne linje, lige så lidt som den er et tilfældigt forsøg. Dens ganske bestemte funktionalistiske betydning understreger, med hvilken grundighed og akkuratse man er gået til værks med dette i sandhed storslåede foretagende og giver det endelige dødsstød til enhver snak om »tilføjelser«. Denne opdagelse er ikke min, runologens, men skyldes en arkitekt, d.v.s. en der er uddannet til at tænke både i plan og opstalt. For arkitekt Elna Møller frembød denne linje ingen problemer: *»Mon ikke denne linje er en »vagelinje«, stenmesterens anvisning på, i hvilken stilling stenen skal stå, og hvor dybt den skal i jorden?«*

Skal vi ikke uddybe denne opdagelse nøjere for at demonstrere, at her virkelig er tale om Columbi æg. Som fig. 3 viser, starter denne grund- og vagelinje under Kristusfiguren – for det er den, der skal stå i lodret stilling –, den strækker sig ikke blot over hele siden, men den fortsætter om forbi det stumpe vinkelparti (side D, fig. 5) af skriftsiden, et parti hvor der – det vil de to forskere sikkert medgive – aldrig har været runer, og hvor der heller aldrig har skullet være runer. Hvis det var en runelinje, var det nok, at den kun løb under Kristussiden, og den havde da intet at gøre på side D. Hvis det er en vagelinje, må det være et naturligt krav, at den forlænges ud over Kristussiden. Hvorledes kan man da tale om, at linjen skulle være beregnet til runer? Er det, fordi den virkelige, nederste rune-grundlinje er ført igennem fra Kristussiden til skriftsiden – eller omvendt? Men det har jo en ganske anden og naturlig forklaring.

Hele den strenge harmoni mellem skrift- og billedsider ville blive forrykket, ja, ødelagt, hvis der kom runer på denne linje, mens den får mening som jord- og vagelinje. *Og derfor kan denne linje ikke være hugget af runeristeren, fordi den er et led i den oprindelige generalplan. Den hører med til ornamentistens job.*

De to forskeres syn på Jellingstenens to stenhuggere som mådelige håndværkere, der fejler, svækker og klumser med stenen, modbevises af stenen selv. Synspunktet er urealistisk i Danmark som i Norge, fordi man a priori tør antage, at der ikke kommer secunda-håndværkere på dette kongelige arbejde.

Fig. 3: Jellingstenens side C (Kristussiden), nederste parti. Bemærk, hvorledes runelinjen må rette sig efter ornamenterne, og se, hvor skarpt og smukt huggede de uforvitrede runer står. Den nederste, brede fure er jord- og vagelinjen, der er nærmere omtalt under fig. 1.

Side C of the Jelling Stone (the side with Christ), bottom section. Note how the line of runes is determined by the ornaments and the clarity and beautiful carving of the intact runes. The wide furrow at the bottom is the levelling line described in the text of fig. 1.

Fig. 4: Jellingstenens hjørne mellem side C og D. Fotografiet skal ses i sammenhæng med fig. 3 og 5.

The corner of the Jelling Stone between sides C and D. The photograph should be seen in connection with figs. 3 and 5.

Side C. Kristussiden

Side D.

Fig. 5: Jellingstenen side D (+ A). Nederst ses lod- og vagelinjen, herover grundlinjen for de nederste runelinjer, gennemløbende på siderne A – D – C, afbrudt mellem A og B. Under denne linje ses en (efter forf.s mening) naturlig skure, som imidlertid af Liestøl-Johansen opfattes som en fejlhugning af runeristeren. – Mærkeligt af alt på dette billede er dog det reliefbånd, der løber tværs over side D, til venstre for 8-slynget. Skønt det tydeligt ses på fotografiet, er det der ikke; det er et øjenbedrag. Se videre herom note 3.

Side D (and A) of the Jelling Stone. The levelling line is seen at the bottom, above which is the base line for the lower runes extending along sides A-D-C and interrupted between A and B. Beneath this line is what the author believes to be a natural crack, although Liestøl and Johansen attribute it to faulty carving by the runecutter. However, the strangest feature of this picture is the band of relief running across side D, to the left of the figure-eight. Although clearly visible on the photograph, this band does not in fact exist; it is an illusion. For further explanation see note 3.

Side D.

Side A. Skriftsiden

Men hvis vi nu vil lege, at de to forskere tilligemed den letbenede C. C. Rafn, idéens ophavsmand, og hans lærde efterfølgere har ret i den antagelse, at stenen var planlagt med blot 1 – én – skriftside og denne med kun 3 – tre – runelinjer, så kunne man med rette bebrejde ornamentisten – stenens arkitekt – og runeristeren et par dårligdomme: *HVORFOR* – når han havde så god plads – lagde ornamentisten den øverste runelinje op i den gamle revne, hvorved han tvang sin kollega til at give runerne i denne linje varierende højde? Og *HVORFOR* kneb risteren runerne i tredje linje så meget sammen, at de ikke fyldte linjen ud?

Og hvor længe vil man blive ved med at bruge den store Jellingstens vexlen mellem dobbelte og enkelte rammestreger som argument for en tidsmæssig tvedeling af indskriften, når det samme gælder både den lille Jellingsten og (som påvist) talrige andre vikingetidssten?

Men lad os et øjeblik forlade den snævre detailundersøgelse og – ligesom ved stenens generalplan – se lidt på den historiske baggrund for stenens rejsning: Både Jellingstenens komposition og dens kunstneriske udførelse placerer den blandt tidens elitemonumenter; i alt fald er der ikke i Skandinavien nogen runesten, som blot tilnærmelsesvis tåler sammenligning med den. Den demonstrerer, at det var en stor (og anset) kunstner – ‘kunstner’ kommer af ‘at kunne’ –, der blev engageret til dette arbejde, og mon der virkelig kan være tvivl om, at monumentet er blevet udvalgt og udført under kongens højstegne store interesse? For hvad var det for en konge? Harald Gormsøn Blåtand er måske den største konge, Danmark har fostret: han samlede Danmark under sit scepter, han udvidede sin magt til Norge, og han indførte ved et magtbud kristendommen i Danmark som statsreligion; det véd vi fra ham selv, men han gjorde mere end det. Ham skyldes nemlig efter de sidste forskninger opførelsen af de store, vikingeborgene Trelleborg og Fyrkat, en forudseende betryggelse af hans krone, mærkelige ved deres utrolige matematiske nøjagtighed. Også den vældige Raving-bro (Skalk 1977) tilskrives ham, et stort ingeniørarbejde og strategisk vigtig.

Stenen er visselig en konge værdig, og den skyldes ligeså meget ham som vikingeborgene gør det. *DET* viser stenens omtale af ham selv, hans forkyndelse – ikke panegyrik eller selvros i vor forstand – for alverden om, hvad han havde gjort for sit land. Er han den eneste regent, der har ønsket mindet om sine ‘patriotiske’ gerninger bevaret for eftertiden? Mærkeligt, at man altid her i vort selvkritiske Norden har talt om Haralds selvros, men aldrig er faldet i svime over Augustus’ eller andre kejseres ‘selvrosende’ monumenter!

Eller hvad mener man om de epitafier ‘almindelige mennesker’ lod opsætte i levende live med lovprisninger af deres gode gerninger. Fx.

kancelliråd Jochim de Lichtenhjelm i Horsens klosterkirke, der ender: Til Gudelig brug har han og hans første Frue ved Testamente givet 1) Til Byens Kirkes og dette Epitaphii, med denne Grav og Kirkes vedligeholdelse 500 Rd. 2) Til den Danske fattige Skole her Sømmesteds 200 Rd. 3) Til denne Byes Havns vedligeholdelse 100 RD, er tilsammen 800 Rd. [1] Exempler der kan forøges ad libitum med runer eller latinske bogstaver.

Ville den konge – denne konge – entrere med middelmådige stenhuggere, han der i forvejen havde haft længere og kortere konferencer med rigets og kirkens lærdeste mænd og kunstnere om stenens indhold – billed- og skriftmæssigt – og udførelse? Ville de mænd, der fik betroet udvælgelsen af stenen og dens udførelse, ville de ikke være at søge blandt de ypperste i deres kreds? Måtte det ikke være mennesker, der ikke blot besad de højeste kunstneriske evner og færdigheder, men også havde et udstrakt kendskab til sten og stens struktur? Og kunne man tænke sig en Thorvaldsen, en Gerhard Henningsen, en Kaj Nielsen, eller en Mogens Bøggild begå sådanne fejl på deres råmateriale, som de to forskere tilskriver Jelling-ornamentisten? Bør man ikke se et vikingetids kunstværk i et sådant perspektiv? og kan vi ikke slå helt fast, at de gamle ikke var dummere end vi, hverken i hånd eller i ånd. Og kan vi så ikke samtidig endnu engang slå fast, at Jellingstenen, der for samtiden – danske og tyske – må have fremtrådt som et mægtigt vidunder, den er blevet til under drøftelse med og under udførelsen af den størst mulige sagkundskab – ganske som alle vore kongelige monumenter gennem tiderne, fra trekantrelieffet over Ribe kathededdør til hesten på Kongens Nytorv i København m.m.m.

Hvis vi under denne synsvinkel betragter de skader, som nu skæmmer Jellingstenen (fig. 1-2), forekommer det på forhånd urimeligt at skrive fx. bortsprængningen af det øvre hjørne mellem skrift- og dyresiderne (fig. 2) på stenhuggerens regning. Det turde nemlig være usandsynligt, at stenhuggerens under ½ cm dybe ornamentfurer skulle have bidraget til denne betydelige afslagning; den må ses i sammenhæng med det retkantede brud øverst i hjørnet og den store afskalning af ornamentikken øverst på skriftsiden. Dette så meget mere som det ikke er rigtigt, hvad Johansen-Liestøl noterer: »Avspaltningen synes (obs) å ha fulgt indre kant av rammeverket på B-siden (dyresiden) over en strekning på ca. 40 cm.«. – Den har hverken fulgt kontur-tovstavens indre eller ydre linje, hvad enhver vil kunne overbevise sig om ved at lægge en lineal på fotografiet af det bevarede stykke tovstav og trække forlængelsen. Derimod har afsprængningen taget toppen af dyrets flotte nakketop – også her uden at følge nogen huggelinje – og på den store afskalning øverst på skriftsiden følger afskalningerne intetsteds ornamentistens huggelinjer. Slangen er halshugget, og alle brud går på tværs af rankerne.

Alt dette skalleri og afslagning ligger nemlig ganske naturligt i stenen

selv. Den er, for at bruge et meget umineralogisk udtryk, mer eller mindre rådden heroppe, gennemtrængt af en uendelighed af små, fine revner (også understreget af J.-L.), og denne råddenskab tør med stor sandsynlighed siges at have udviklet sig efter stenens færdiggørelse. Bemærk også på fig. 2 den store sprække midt hen over det afskallede stykke; den ses mere tydeligt på denne fig. end på det tilsvarende billede (fig. 6) i Johansen-Liestøls artikel.

Men kan en sten da være pletvis rådden eller mør? Ja, Glavendrupstenen, næst Jellingstenen Danmarks største runesten (fig. 6) har netop en »rådden« plet midt i en runelinje på side A; det er linjen længst til højre mellem ordene 'uia' og '(h)aiþuriarþan', hvor der faktisk er plads til fire runer, men hvor Wimmer ingen runer kunne se. »På grund af gamle brud og huller i stenen har runeristeren med forsæt ladet pladsen stå åben på disse steder [nl. også mellem 'iþa' og 'aft' på side B] så at hele indskriften er fuldstændig« skriver han (DRM II, 376).

Fig. 6: Glavendrupstenen. Detalje af side A med det »rådde« parti i højre runelinje imellem de tydelige runer uia og (h)aiþuriarþan. Midt i forvitringen skimtes en þ-rune, til venstre for den skålformede fordybning.

The Glavendrup Stone. Detail of side A with the »rotten« section in the righthand line of runes between the distinct runes uia and (h)aiþuriarþan. In the middle of the damaged section a þ-rune may be discerned to the left of the bowl-shaped depression.

Fig. 7: Opmalet cementkopi uden for Varde museum. Stenen er anbragt i overensstemmelse med jord- og vagelinjen, der ligger i niveau med jordoverfladen. Efter farvefoto ved Varde Museum.

Painted cement copy outside of Varde Museum. The stone has been placed according to the levelling line of ground level. From a colour photograph, Varde Museum.

Her står imidlertid fire svage, men tydelige runestave (lips, hærens eller skarens, jfr. E. Moltke: RunDa s. 182), svage, fordi netop det sted, hvor de står, er meget mere forvitret end omgivelserne; stedet er ganske enkelt råddent eller mørkt – hvilket udtryk man vil foretrække; men der har næppe været noget sygt at se eller føle, da Sote ristede disse runer efter sin drot en eller to generationer før Haralds sten blev hugget.

Til spørgsmålet om, hvorvidt runeristeren har brugt mejsel og ornamentisten (mejsel og) pikhammer [2] kan jeg kun udtale, at der intet er på Jellingstenen, som forhindrer antagelsen, at alt er udført med pikhammer. Vor tid gør sig næppe noget begreb om tidligere stenhuggeres professionelle dygtighed i at håndtere en pikhammer – stenhuggerens foretrukne redskab i ældre tid; den har efterladt sig mangfoldige spor på runesten (også på Harald Blåtands sten), ja, på romanske gravsten, hvorimod det aldrig er lykkedes mig at opdage et eneste mejselspor. Spidshammeren har den fordel frem for de mejsler, der anvendtes i vikingetiden, at man hele tiden kunne følge, hvad man huggede; hånden, der holdt mejslen skjulte derimod som regel huggestedet. De fleste af læserne har sikkert hugget brænde til bål, komfur eller kakkellovn; så ved de af erfaring, hvor svært det kan være at træffe den samme revne flere gange. Men den, der har set en tømmer med sin store tømmerøxe 'barbere' små og fine »hår« af en planke, vil kunne få en forestilling om, *hvor* dygtige de gamle spidshammerhuggere kunne være.

Johansen-Liestøl afslutter deres artikel med en resumerende efterskrift, hvori de skildrer Jellingstenens tilblivelsesforløb, som de ser det. Men

fordi de snævert har begrænset sig til stenens struktur og det rent håndværksmæssige arbejde og ikke som kontrol har kastet et blik på den historiske og kulturhistoriske baggrund, er de kommet for skade at fremkalde et skævt billede af, hvorledes et sådant kunstværk bliver til. Til to-tempi-teorien tager de i virkeligheden intet standpunkt, og den evidente jord- og vagelinje betragter de (stadig) som en ufuldendt runelinje. Da ingen af dem er fagmænd på det mineralogiske område, har de tydet forskellige foreteelser på stenen forkert. – Til slut kan det imidlertid bekræftes, at de ildebrande, der har hærget de successive kirkebygninger – den sidste var 1679 – *kan* have haft indflydelse på afskalningerne på den store Jellingsten. Den står en lille halv snes meter fra stenkirkeens sydmur og vender skriftsiden mod denne. Hvad angår, om stenen har været farvestafferet, giver talrige runesten og andre eksempler i Skandinavien og i skandinavisk England de to forskere ret i deres mening, at stenen har været farvelagt – og at stenhuggerne har regnet med det (på en anden dansk kongelig sten har risteren Gorm kun antydnet sin risterformel med hammeren). Det er rigtigt, at man ikke kan bestemme farvernes fordeling; men deres antal er sikkert begrænset til sort, rødt, blå, gult og hvidt, og en farveanalyse af stafferingen på den lille træmand, der 1820 fandtes i Gorms og Thyres gravkammer, bestyrker, at det kan være disse farver, stenen har været prydet med. Hvis farverne på den lille træmand tør overføres på stenens Kristusfigur, kan man regne med, at hans ansigt har været malet med den giftige auripigment, dvs. det har været citrongult (jfr. Ingegerd Marxen og E. M. i Nationalmuseets Arbejdsmark 1978).

SUMMARY

King Harold's mishandled Jelling Stone

E. M. criticizes the view held by the two Norwegian scholars, runologist Aslak Liestøl and archaeologist Erling Johansen, that the two stonecutters who executed the great Jelling stone made mistakes in their hewing and were also aided by weather, wind, and fire in ruining the stone. E. M. further points out that the lack of planning and organization of the stonecutting which the two scholars claim to have prevailed is in fact inconceivable for this work. The Jelling Stone was commissioned by Harold Bluetooth, perhaps the greatest and most enterprising Danish ruler ever. It was during his reign that the Viking camps and Raving Bridge, projects demanding great mathematical precision, were built. As with any monument, careful preparation and detailed planning must have preceded the composition of the inscription, the choice of the stone, and the determination of the religious motifs. The artisans must have been chosen from among the best German (ornamental) and Danish (runic) stonecutters. E.M. again criticizes the opinion that the naming of Harold's achievements is boasting. A parallel is drawn between Harold's mention of his deeds for the country and that of other rulers. Mention is also made of the innumerable Baroque epitaphs whose authors describe their own good deeds for Church and State. Finally, E. M. claims that both runes and ornaments were executed with a pick or pointed hammer, not with a chisel. The Jelling Stone is thought to have been painted in the same colours as the wooden figure found in the south barrow i 1820. In many respects, this sculpture resembles the Christ figure on the rune stone.

Erik Moltke

Nationalmuseet, København

Oversættelse: Barbara Bluestone

NOTER

- 1) Thomas W. Lassen: Rektor Jens Hansen's Efterretning om Horsens 1755. Horsens, 1978, s. 60.
- 2) En artikel om pikhammeren og dens brug ved billedhugger Vitus Nielsen og forf. vil fremkomme i et af de næste hefter af tidsskriftet hikuin.
- 3) Den nuprede relieflinje, der ses på fotografiet fig. 5 er der, som nævnt, *ikke*. At den er et øjenbedrag kan faktisk kun erkendes med fingrene (og på cementkopierne). Den er, som Liestøl-Johansen skriver, et »pegmatit-sjikt«, som ved sin overflade og sin farve skiller sig ud fra omgivelserne; men der er ikke, således som jeg har angivet det på fotografierne fig. 3a-b i dette tidsskrift 1971 s. 13, nogen *hugget* øvre rammelinje. Jeg erkender mit fejlsyn. Ikke desto mindre tror jeg, det bør overvejes, om ikke min opfattelse af forbindelsen mellem Kristus-siden og skriftsiden, som den er angivet på nævnte fig. 3b-a, er mulig. Den enkle forbindelseslinje mellem de to sider falder ligesom uden for hele stenens stil. Man kunne derfor tænke sig, at ornamentisten også her havde betjent sig af stenens naturlige formation, ganske som han har benyttet et fremspring i stenen som suppedanum for Kristus. Pegmatitbåndet kunne da senere være blevet yderligere fremhævet ved den påfølgende polykromering.

